

I

Znakem slabých dob a slabých národů jest, že se nestarají o umění; pokládají je za něco soukromého, co nemá důsledků pro život, a přenechávají starost o ně — komukoli, dnes třebaš pánubohu a zítra čertu. *Nedoceňují umění, nedoceňují jeho nesmírného významu pro život.* Umění jest jim soukromou libůstkou několika zasvěcenců. Že umění dotýká se životné skutečnosti v samých jejích kořenech, že ji přímo vytváří, o tom nemají potuchy; a divili by se nesmírně, kdyby jim někdo přišel s touto naukou. Jejich domněle reálné nazírání prohlásilo by takového hlasatele za šilence. Jim jest skutečností, jako všem chudasům, chudokrevným, nemocným, umírajícím, jen to, co mohou vstrčit do úst a co jim prodlouží bezprostředně o chvílku bědné živoření. Myslí na dnešek, nanejvýš na zítřek; *pravé a vlastní budoucnosti není pro ně.*

Takový poměr k umění měli jsme v podstatě za své poroby rakouské. Ubožácký národ bědně živořící staral se jen o to, co bezprostředně sytí v hmotném slova smyslu, to jest: co udržuje při plameni, byť sebečadivějším, temný, páchnoucí kahanek života. Obchod — ano; zemědělství — ano; průmysl — ano. A což bylo nad to, zdálo se již neskutečným, právě tak jako dětem zdá se neskutečným slunce nebo planeta a skutečnou zažehnutá sirka.

Umění bylo soukromou věcí jednotlivců — ne věcí veřejnou, ne věcí všenárodní, ne věcí národní obce. Mluvivalo se o „podpoře“ umění; a tím bylo moudrému řečeno vlastně již všecko.

Několik stovek nebo tisícovek, které rozdál ročně Svatobor nebo rozdala Akademie literátům a umělcům, bylo „podporou“ umění. A o někom, kdo si koupil občas za několik stovek obraz, říkalo se, že „podporuje“ umění; a v zapadlých městečkách říkali to dokonce již o každém, kdo si objednal občas z Prahy knihu nebo časopis. Že mluvíti o „podpoře“ umění jest stejně pošetilé jako mluvíti o podpoře *zdraví a zdravotnictví*, málokomu se tehdy zdálo.

A tak měl národ umění, kterého zasluhoval, — neboť národ má vcelku vždycky umění, jehož si zaslouží. Velikodušný velikodušné; malodušný malodušné; bohatýrský bohatýrské; kupecký kupecké; hokynářský hokynářské. My měli umění soukromé: skleníkové, oddělené od života, odvrácené od životní velikosti a síly, pomněnkové, nezabudkové, závětrné a zápecné. Kdyby se mělo umění měřiti matematicky přesně péčí, která se mu věnovala, musil bych říci, že český národ měl umění lepší, než jakého si zasluhoval. A to proto, že umění nevytváří jen dnešek; vytvářejí je i nesčetné generace minulosti; a ta minulost byla v tomto případě nekonečně lepší než přítomnost: její síla, její žár, její jiskra v něm ještě občas zaplála a vyšlehla — a tak vznikala díla, která stojí nad průměrem a nebyla by nám k necki před tváří Evropy. Ale opakují: to jsou výjimky; ne důsledek průměru a jeho logiky, nýbrž něco, co jest *odbojem proti nim.*

Byl-li možný takový poměr k umění ještě včera, *nesmí* býti možný dnes; prostě proto, že by vedl po delší době *k sebevraždě.* Moderní stát, který by chtěl míti k umění jen takovýto poměr záporný, jemuž umění bylo jen čímsi trpěným, a ne přímo a vědomě kultivovaným po určitém uvědoměném plánu, byl by za století nebo dříve ještě vymazán z knihy národů živých.

Jsme dnes přesně a správně poučení — díky moderní estetice, díky moderní kritice, moderní antropologii, díky takovému Ruskinovi, takovému Tainovi, takovému Nietzschevi —, jak umění souvisí osudově se samými kořeny národního zdraví a národní síly, jak jest nejen výsledkem jeho minulosti, ale i předjímatelem jeho budoucnosti. *Umění předjímá do slova a do písmena*

budoucí život národní. Život — to, čemu říkáme život — jest podivná potvůrka: *zdá se, jako by neměl nic na starosti než uskutečňovat t. zv. sny básníků, myslitelů, tvůrců . . .* Jest tomu tak, třeba se nad tím stropu chytali t. zv. reální politikové čeští. Postavy, které dnes vyslovil svým dílem básník, zítřek již uskutečňuje; nejmladší přenášejí v život t. zv. sny básnické, ztělesňují jeho typy, *žijí jeho t. zv. fikce.* Tato podivná vlastnost života modelovati se po tvůrčích snech, dáti se hnísti tvůrčí obrazností velkého básníka nebo velkého filosofa, byla velmi dobře známa již Řekům; *a právě proto bylo jim umění záležitostí státní, stejně důležitou, ne-li důležitější než záležitosti ostatní.* V Řecku nebylo umění soukromého; všecko umění bylo kultem obce, pospolitosti, národního celku. Nebylo žalostného rozporu mezi vyvolenými soukromníky, diletanty, požívači a obcí; řecké drama obracelo se k národnímu celku, k obci; a co vytvářelo, co hnětlo tvořivou rukou, byl *příští řecký občan.* Spinalo národní budoucnost s národní minulostí — úkol všeho velkého a silného umění, pokud bude země zemí stát.

Česká republika bude se musit ve vlastním zájmu co nejdříve rozpomenouti na *toto* pojetí umění, na *tento* jeho úkol. Bude museti co nejdříve věnovati umění péči všestrannou a dokonale promyšlenou. Jistě umění není možno vydupati ze země tam, kde ho není. Ale neméně jisto, že umění bezstarostností a nedbalostí může býti poškozeno, pokřiveno, zničeno, znemožněno tam, kde jest. Umění není ničím méně než luxem; umění jest jeden z nejdůležitějších orgánů národního života, ukazatel národního zdraví a národní síly, a více: veliký ozdravovatel, veliký očišťovatel z obecných vad, škod, nemocí. Jím vybíjí se, vyráží se na povrch a činí tak neškodnou hromadným aktem očištným mnohá škodlivina, mnohý zločin, mnohé šilenství, které by jinak, jsouc zadrženo a utajeno, propuklo později na velikou škodu národní obce. Tento ozdravovací, očištný účín umění byl také výborně znám Řekům, zformovali dokonce jeho poznání ve zvláštní theorii, nejprve náboženskou a pak esteticko-ethickou. Sešla-li se celá athénská obec v divadle Dionysově na představení dra-

matu Aischylova nebo Sofokleova, byl to veliký obřad očištný, byl to úkon zdravotní: zde vymítla ze sebe, ze svého nitra, ze svého podvědomí všechny zárodky zločinů, šílení, bídy a zvrhlosti, které ve tmě v ní ryly, jež se v ní zakuklily, čekající dne, kdy protrhnou kuklu a vyderou se na bílý den . . . Básník předjal ve své hře celý ten temný svět lidského podvědomí a ustrojil mu ve své tragedii cosi jako obětní zvíře: bude zabito za hříchy obce posud nespáchané, aby ji od nich vykoupilo, aby je s ní sňalo . . .

Nuže, zde jest zorný úhel, jakým musí hledět mladá česká republika na umění: s touž děsivou vážností a opravdovostí, neboť do slova a do písmene *v umění jest uzavřeno zdraví obce.* Musíme míti umění v tomto vysokém významném smyslu slova *očištné; umění, které by vymítalo nemoc z dnešního pokolení a zakládalo zdraví pokolení příštích.* Za tím musí se nésti uvědomělá, poučená péče celé obce, poněvadž jde — o všecko.

Na toto stanovisko k umění musí se postavití, a co nejdříve postavití, nový český stát. Umění jest životná otázka nejvyšší důležitosti a nesnáší odkladu. Jest navýsost smutné, že mezi tolika ministry není jediného literáta, ačkoliv právě literáti byli to, kdož obrátili českou politiku v posledních letech rakouských ve směr zcela nový a poučili tak šťastně v rozhodnou chvíli politiky odborníky; ale přímo vražedné bylo by, kdybychom neměli brzy *ministerstva umění* nebo lépe: *poesie* a umění (poněvadž poesie jest cosi prvotnějšího a tvořivě kladnějšího). A sice ministerstvo, které by pojímalo svůj úkol s nejvyšší opravdovostí jako *úřad národního zdraví* v řeckém smyslu slova, jak jsem jej zde načrtl.

Tento úřad ovšem není konec mých tužeb, nýbrž jejich začátek nebo lépe: *podmínka.* Činnost, kterou rozvine, musí býti obsažná a jíti ke kořenům národního života; všecko musí obejmouti svou péčí, předvídavostí a prozřetelností: divadlo jako školu, dílnu malířskou jako stavbu města, noviny jako církev a chrám. Ano: musí býti opravdovým zrodem *nového národního kultu*, který by tě provázel od kolébky do hrobu.

A obsazen musí býti ne politiky, ne úředníky, ne školskými odborníky, nýbrž *tvůrci básnickými, uměleckými a kulturními*, lidmi, kteří nahlédli hluboko do duše národní a mají jí co říci; kteří rozumějí otázkám, jež klade, a dovedou na ně odpověděti.

Jsou zájmy — a právě nejdůležitější: podstatné zájmy národní duše —, které nebude možno nikdy směstnati do politických škatulek. *Člověk jako člověk* — a ne stranicky politické schema — chce a musí přijíti také ke slovu v české republice, která nemůže a nesmí býti pouze pastvištěm stranických zájmů hmotných.

2

Poznámky zásadní

Literární pracovny. — Kdybych toho neviděl na vlastní oči, neuvěřil bych, nač se ještě dnes plýtvá stránkami petitové sazby! Nevím jak dlouho, ale jistě již měsíc vede se polemika o to, smí-li míti opravdový literát vedle svého bytu soukromého ještě jiný bytík jako pracovnu nebo studovnu. Odmýšlím si v tomto případě, rozumí se, všecko osobní pozadí sporu a zajímám se jen *zásadnou* odpovědí na tuto otázku, neboť ona jest mně charakteristická pro thema *umění a republika*; jaký význam přiřkládá umění obec, jak cení jeho význam a hodnotu pro celek národní a jaká práva mu následkem toho přiznává?

Položme nejprve otázku tak primitivně, jak kladou ji rozmlouvající osoby na počátku dialogů Platonových. Jest dovoleno, aby měl řemeslník neb průmyslník, který hotoví zboží, jehož je třeba životním potřebám obce, vedle svého bytu rodinného ještě místnost určenou výrobě takového zboží nebo takového tovaru, na příklad bot, kabátů, rukaviček, stolů, postelí, lamp, lustrů? Není pochyby, že *je*; a není pochyby, že jest mu to dovoleno i v případě, kdy vyrábí *špatné* boty, ledajak šité kabáty, rukavičky, které druhý den na tvých rukou praskají nebo se rozpárou, stoly a postele, jež drží špatně pohromadě, lampy a lustry nedbale uzpůsobené svému účelu. A nejen to: jistě mu toho práva

neupře nikdo, i když tovary jeho jsou nejen špatné, nýbrž zároveň i *drahé*, předražené až do lichvy po případě, jak býváme nejednou svědky právě v dnešních dnech.

Ale literátu jest, zdá se, možno tohoto práva upříti. Nic nevdá, že literát vyrábí tovary jistě ne méně důležité než boty a jistě ne horší než průměrné kabáty nebo kalhoty; nic nevdá, že literát prodává své zboží za výrobní cenu a často i *pod výrobní cenu*, za mzdu, kterou by s úsměvem odmítl každý průměrný tesař nebo zedník. Na pracovnu literátovu hledí se jako na něco zbytečného, kdežto vpravdě jest to cosi ne-li důležitějšího, alespoň stejně důležitého jako dílna kteréhokoli řemeslníka nebo průmyslníka.

Ale namítne se mně: což nemůže psáti ve svém bytě rodinném? S klidem odpovídám: nemůže, nebo alespoň: *neměl by moci, neměl by chtíti toho*. Neboť má právo na dílnu i v republice a právě v republice, a nemůže býti dobrého díla bez dobré dílny.

Jak uboze málo rozumí se u nás ještě tvůrčí bytosti a tvůrčímu ději! Tvořiti jest převtělovati se; vysvléci svou osobu a vtěliti se do bytosti jiné, nové, odlišné, a nejen do jedné bytosti nové, ale do několika bytostí jiných, po případě do několika tuctů bytostí jiných. Tvořiti jest býti Proteem: míti jiné možnosti existenční kromě té, která se ti stala běžnou všední nutností, — kromě tvé existence občanské. A jak napomáhá této přeměně, této tvůrčí metamorfoze, máš-li někde pokojík, kde tě nikdo nezná, kde o tobě nikdo neví, kde tě nikdo neruší . . ., máš-li slovem svou literární dílnu. Vstoupíš do ní, a rázem vysvlékl jsi se ze své normální občanské bytosti: jsi nyní jen dělníkem sebe sama, jen tvůrcem sebe sama. Daleko mimo tebe leží kolej, kterou vlečeš jako všichni ostatní káru svého zaměstnání, své práce, svého občanského povolání nebo otroctví. Přes všecky tlachy o občanské důslednosti a jednotnosti tvé osoby lidské-básnické cítíš, jak jest něco jiného tvořit a něco jiného pouze pracovat. A pro svou tvorbu žádal si, žádá si a bude si žádati umělec nebo básník až do skonání světa své komůrky Melusininy nebo svého hnízda Arielova v koruně stromové. Mohl bych uvést

ne jednoho, ale řadu velikých básníků a spisovatelů, kteří aby mohli psát, musili zmizet do nějakého pokojíka v odlehlém koutě městském, ztratit se z očí celému světu, uniknout i své pravidelné občanské existenci: dříve *nemohla* prostě nemožností fysickou nastati u nich metamorfosa v jiné osoby, bez níž není tvůrčího děje.

Opravdová tvorba básnická a umělecká jest něco velmi vzácného a jako všecko vzácné a řídké v životě žádá si veliké režie . . . Bytík jako pracovna a studovna vedle vlastního obydlí jest konečně nejmenší položka v ní . . .

Kdyby si republika opravdově vážila dobrého umění, *opatřovala by* — ó hrůzo! — *sama* literátům, básníkům, umělcům takové bytíky nebo pracovny. Náklad s tím spojený byl by jistě mnohem, mnohem menší, než kolik se vydá ročně na zakoupení špatných obrazů a na prémie prostředních děl a skladeb.

Opravdová umělecká politika jest předvídatá jako opravdové zdravotnictví: zamezuje a obmezuje vznik špatného umění a lži-umění a usnadňuje, jak může, tvorbu opravdovou. Groš vydaný včas a na pravém místě uspoří deset jiných, jež nestačí často spravit škodu, kterou způsobila nevšímavost, lhostejnost, nevědomost první rozhodné chvíle.

* * *

Listy satirické. — Vzpomínám si na anglického literáta, s nímž jsem se seznámil již před válkou; vzpomínám opovržení, s jakým odkládal naše tehdejší t. zv. humoristické a satirické listy. „Takové věci,“ řekl mně tehdy, „tisknou se jinde také, ale jen pro podomky. V ničem se nepozná charakter kultury národa tak, jako v úrovni jeho satirické literatury.“

Nemohl jsem než přisvědčiti.

Napadla mne ta slova, když jsem nedávno bral do rukou několik našich nových listů, t. zv. satirických a humoristických, které vznikly za války nebo po válce. Jsou mezi nimi listy nesporně vyšší úrovně, než byly předválečné časopisy téhož druhu;

ale přesto: kolik jich schází ještě do slušné úrovně umělecké, zvláště v části textové!

Veliká satira jest něco vzácnějšího ještě než veliký pathos a veliká poesie. Žádá si duše, která překonala mnoho hoře, pod níž podlehl mnoho duší jiných; sestoupila nahá do lidského pekla, prošla jím a při východu nalezla svůj úsměv jako odložený šat, jen trochu popálený škvárami, jen trochu ohořelý, jen poněkud siřejší a beznadějnější a také pomačkaný a poblácený po případě i svinskými tlapkami . . .

Máme dnes kresliře karikaturistu, jehož umění blíží se naplnění těchto postulátů: *Zdeňka Kratochvíla*. Umění podložené přísnou uměleckou kázní a především duší, která žila svůj život přemítavých hlubin a hořkých poznání. Ale: kde jest literát, který by se mu mohl postavit s úspěchem po bok?

Před nějakým týdnem počal vycházeti nový humoristicko-satirický list, který nechce nic víc a nic míň než representovati českou karikaturu před cizinou, a sice hned před cizinou nejkulturnější: anglickou a francouzskou; text k obrázkům jest vedle českého v tomto dvojím jazyce.

Je-li kde na místě připomenouti přísně varovný výrok mého básníka Angličana, jest to jistě zde a na tuto adresu. Číslo posud vydaná to alespoň plně zdůvodňují.

Jistě nás nepoškodí doopravdy a hluboce nikdo v širém světě: žádný sok, žádný nepřítel, ani vrah, ani zákeřník. Neubili nás, nezničili nás nejhorší útky, nejsurovější násilí. Nikoliv: národů již nezabíjejí; národové mohou jen zabít sebe sami — mravně.

V umění zejména jsou již jen možny sebevraždy — ne vraždy, ani vraždy strojené spikleneckou kritikou. K poznání této prosté pravdy musí dospěti umělci sami; a vyvarují se pak hromadně cechových projevů proti kritice, připomínajících ohrožené maloživnostníky kocourkovské a sebevražedných svou směšností.